

LIBERTATEA CONTRACTUALĂ - UN DREPT CIVIL? DESPRE ȘI DINCOLO DE EVIDENȚA DECIZIEI CURȚII CONSTITUȚIONALE A ROMÂNIEI NR. 220 DIN 14 NOIEMBRIE 2000

Asist. univ. drd. Mădălina Nica
Universitatea din Craiova

Si la jurisprudence de la Cour Constitutionnelle roumaine concernant la liberté contractuelle ne peut ni combler les incertitudes d'un concept à contenu et limites changeants, ni témoigner avec exactitude des nouvelles justifications soutenant cette liberté qui rompent avec la volonté autonome et glissent vers la solidarité, elle atteste quand-même une cohérence particulière quant à l'appréciation du rang normatif de la dite liberté: un droit civil... Après l'an 2000, cette attitude pourrait changer, mais l'espoir dans un tel revirement de jurisprudence par lequel la Cour reconût caractère constitutionnel à la liberté contractuelle garde-t-il des fondements rationnels?

1. Preliminarii. Constituția română nu garantează expres ca drept fundamental sau libertate fundamentală ori ca principiu constituțional libertatea contractuală. Codul civil român nu normează nici el *expressis verbis* un drept subiectiv sau un principiu al libertății contractuale. Oricărei analize exclusiv extra sau meta -juridice a acestui concept i se opune trivializarea noțiunii ineseși de libertate contractuală, prin uzarea ei deseori emfatică, uneori metaforică și foarte rar limpezită de consecințele avute de avatarurile autonomiei de voință (fundament filosofic originar al libertății contractuale, încă fascinant, deși aproape dispărut) asupra ei. Se justifică astfel urgența conturării unor coordonate ale conceptului în cauză, pornind de la o trecere în revistă a unei părți a jurisprudenței constituționale incidente, care să faciliteze o analiză concordantă necesităților practice actuale în materie contractuală și nu tributară unor convingeri datând de mai bine de două secole. Dacă a tranșa despre libertatea contractuală este un demers sensibil, riscant chiar, obligația de a-i aborda măcar stratul cel mai vizibil rămâne legitimată nu doar în plan teoretic, tehnic, ci mai ales în plan conotativ și psihologic: câtă vreme constituantul român pare să fi ignorat această libertate, a vorbi despre ea echivalează în bună măsură cu a o aprop(r)ia.

2. Libertatea contractuală- un drept civil. Curtea Constituțională dixit! Cu ocazia controlului realizat de către Curtea Constituțională, pe cale de excepție, asupra art. 970 al. 2 C. civ., despre care partea ce invocase excepția susținea că «aduce atingere libertății contractuale (. . .) încălcând prevederile art. 49 (actualul articol 53, după revizuire) din Constituție care garantează dreptul agenților economici de a-și exprima liber voința, de a contracta fără a li se impune obligații față de alte persoane juridice, obligații pe care nu și le-au asumat, la care nu au consimțit», Curtea constată că «dispozițiile constituționale - art. 49 - nu au nicio relevanță în cauză, deoarece acestea privesc restrângerea unor drepturi sau a unor libertăți fundamentale și nicidecum restrângerea *drepturilor civile*, cum este, spre exemplu, *libertatea contractuală*, la care se referă textul de lege criticat». O poziție extrem de fermă și reconfortantă, în aparență. Nu și necriticabilă însă. Fără a trata exhaustiv implicațiile acestei decizii a Curții Constituționale, mă limitez la abordarea principalelor

două coordonate ale argumentației judecătorului constituțional, în susținerea deciziei (de respingere a excepției invocate în procesul civil având ca obiect obligarea părții de a plăti o diferență valorică rezultată din reactualizarea prețului prestațiilor executate în baza unui contract).

3. Articolul 970 al. 2 C. civ. se referă la libertatea contractuală ca drept civil.

Argumentând că «textul art. 970 al. 2 C. civ. cuprinde unele dispoziții generale privitoare la efectul convențiilor civile», Curtea pare să tranșeze asupra faptului că libertatea contractuală este un drept subiectiv civil, pe care însă nu îl circumscrie și îi refuză constituționalizarea. O atare poziție justifică o înțelegere specific civilistă a noțiunii, întrucât atunci când Curtea uzează de concepte specifice dreptului civil, alege dacă să le acorde sensul pe care acestea le au în respectiva ramură de drept (s-a discutat, în această privință, în doctrina franceză¹, despre o civilizare a dreptului constituțional, corelativă și complementară procesului de constituționalizare a dreptului civil). Urmând această direcție, în care libertății contractuale nu i se atașează valoare constituțională și urmărind doar o re poziționare generică a acestei libertăți sub o lumină civilă mai puțin strămbă, se poate susține că opinia Curții se bazează pe argumentul prezenței art. 970 al. 2 în capitolul III al C. civ- *Despre efectul convențiilor* . Rămâne însă dubiul asupra conținutului și naturii acestei dispoziții. Este ea o norma creatoare a dreptului subiectiv libertate contractuală sau o normă ce contribuie la conturarea regimului juridic al acestei libertăți sau o regulă generală de interpretare a convențiilor (și deci și a contractelor)? Distincția nu este una futilă.

Doctrina civilă română² concordă asupra faptului că art. 970 al. 2 C. civ. exprimă o regulă generală supletivă de interpretare a contractului (care intervine deci în clarificarea clauzelor incomplete), în virtutea căreia, pe lângă efectele arătate expres de părți, contractul poate avea și alte efecte, ce țin de «natura însăși» a acestuia, dar care au ca sursă și fundament nu voința și libertatea părților contractante, ci echitatea, obiceiul sau legea. Așadar, cât timp interpretarea contractului este o operație de determinare a înțelesului exact al clauzelor contractuale, având ca instrument favorit cercetarea voinței manifestate prin raportare la voința internă a părților (doctrina română păstrează încă o afecțiune exagerată pentru voința reală, internă, justificată de termenii în care a rămas redactat Codul civil, cei ai epocii sacro-sanctei autonomii de voință), art. 970 al. 2 pare să instituie obligații părților din contract, legitimate de natura acestuia, însă nu mai puțin restrângeri ale libertății contractuale. Mai degrabă decât a norma în mod direct și pozitiv libertatea contractuală ca drept subiectiv civil, art. 970 al. 2 încadrează posibilitatea subiectelor dreptului contractual de a se manifesta în relațiile consimțite reciproc, precizând deci niște limite ale acestei libertăți, ce se adaugă celor de natură imperativă din art. 5 C. civ.³. S-ar putea însă susține că ne aflăm în prezența unei normări indirecte și negative (prin instituirea de limite) a libertății contractuale prin art. 970 al. 2.

¹N. Molfessis, G. Drago, B. Francois, *La légitimité de la jurisprudence du Conseil Constitutionnel*, Economica, 1996.

²C. Stătescu, C. Birsan, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Ed. a II-a, All Beck, 2000, p. 54 și urm.; I Dogaru, P. Drăghici, *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Științifică, 1999, p. 127-128.

³Nu se poate deroga prin convenții sau dispoziții particulare de la legile care interesează ordinea publică și bunle moravuri.

Ce este însă libertatea contractuală în această optică? Aceeași doctrină civilistă definește (cu mici fluctuații uneori, datorate unor confuzii terminologice între autonomia de voință și libertate contractuală, nu toți autorii distingând între cele două concepte) libertatea contractuală precum *dreptul subiectiv* de a acționa pe tărâm contractual, în conformitate cu dreptul obiectiv și în limitele prevăzute de acesta. Din această perspectivă, art. 970 al. 2 C. civ. nu constituie unica dispoziție incidentă în materia libertății în cauză, ci o prevedere asupra căreia se poate concluziona, prin interpretare sistematică (raportând-o și corelând-o în special cu încă entuziasmantul art. 969 C. civ) și în asentimentul Curții Constituționale, că ar contribui doar la circumscrierea libertății contractuale. Astfel, afirmația Curții de la care am plecat în această scurte precizări, se justifică și devine mai puțin exigentă, pentru moment, nuanțarea aprecierilor asupra art. 970 al. 2 C. civ.

Acceptând doar din rațiuni ce țin de coerența discursului obligativitatea considerării libertății contractuale ca fiind un simplu drept civil, efect al contractului, rezultată din precizarea (și nu argumentarea) Curții Constituționale (în motivarea deciziei și nu în dispozitiv, a cărui forță general obligatorie este incontestabilă, căci normată de Constituție), prudența obligă totuși la a întreba care ar fi elementele, în special conținutul, consecințele normative și protecția juridică a acestui drept? Consecvent naturii expunerii, care se dorește concisă, mă limitez la a semnală inconsecvențele și incertitudinile existente în doctrină referitor la posibilitatea de a clarifica această întrebare.

În dreptul român componentele dreptului subiectiv libertate contractuală sunt, conform specialiștilor, libertatea de a contracta sau nu, libertatea formelor contractului (deși aici ar fi incident poate principiul consensualismului!) și libertatea de conținut a acestuia, cărora le corespund «diverse» prerogative. Aceleași coordonate sunt precizate și în cazul autonomiei de voință, confundându-se, după cum aminteam, principiul, filosofia, cu o consecință a lui în plan juridic (libertatea contractuală), deși doctrinarii afirmă distincția, dar nu o explicitează. Situația nu este una singulară, dreptul francez cunoscând, spre exemplu, confuzii similare⁴ (celor trei prerogative din conținutul libertății contractuale adaugându-li-se și aceea de a alege liber co-contractantul), datorate cel mai probabil hegemoniei timp de două secole a ideii individului liber și autonom care prin contract își manifestă cel mai vivace libertatea juridică. Dacă însă prerogativele oferite de libertatea contractuală titularului său pot fi observate, fără a determina de o manieră adițională conținutul acesteia, definirea ei de o manieră negativă prin clarificarea limitelor (și ele extrem de mobile, în funcție de filosofia politică și economică susținând textele normative în vigoare) fiind posibilă, protecția dreptului civil libertate contractuală este mai dificil de stabilit.

Astfel, rangul normativ al libertății contractuale- drept subiectiv civil permite transformări și denaturări ale conținutului realizabile prin orice act juridic de valoare egală sau superioară Codului civil, care să poată merge până la a anihila dreptul însuși, câtă vreme existența sa depinde de instituirea făcută prin norma civilă, în opoziție cu drepturile și libertățile fundamentale (pe care dreptul obiectiv nu le creează, nu le acordă, ci doar le constată și eventual protejează și garantează) ? Dirijismul contractual deja existent în ultimele decenii ar putea fi suținut de această regulă a forței abrogatoare în cadrul ierarhiei

⁴Marie-Laure Mathieu-Izorche, *La liberté contractuelle* în Rémy Cabrillac, Marie-Anne Frison-Roche, Thierry Revet, *Libertés et droits fondamentaux*, Dalloz, 7-e Ed., Paris, 2001, p. 651-651; în edițiile următoare ale aceluiași tratat opinia autoarei nu prezintă variații.

normative până la a nu se mai putea vorbi despre libertatea contractuală decât ca despre o noțiune eminentemente vagă și cu o pură forță conotativă, nu și denotativă?

Atitudinea Curții Constituționale în materie nu este departe de această variantă, simpla menționare a libertății contractuale ca drept civil în decizia nr. 220 din 2000 trădând pasivitate față de un concept structurant al dreptului civil, dar niciodată clarificat și nevoit, se pare, a rămâne neclarificabil. Acest drept pare, în concepția Curții, să poată fi retușat de legiuitor fără respectarea unor exigențe de natură supra-legislativă, constituțională, incidente, zice judecătorul constituțional, *exclusiv* în materia drepturilor și libertăților fundamentale garantate expres ca atare de către Constituție.

4. Aplicabilitatea art. 49 din Constituție (actualul art. 53) exclusiv drepturilor și libertăților fundamentale. O a doua afirmație fără echivoc a Curții în decizia nr. 220 din 2000 este ca articolul 49 din Constituție (actualul art. 53) -*Restrângerea unor drepturi sau libertăți*- nu are relevanță decât în materia drepturilor și libertăților fundamentale (garantate de actul suprem în această calitate). Astfel, în clarificarea statutului normativ al libertății contractuale, a cărei situație la nivelul exclusiv al dreptului civil o recunoaște, Curtea motivează interpretând cel puțin superficial textul art. 49 din Constituție. O primă rațiune a restrângerii, în viziunea Curții, a aplicării acestor dispoziții doar drepturilor și libertăților fundamentale pare a fi prezența art. 49 în Titlul II al Constituției- *Drepturi, libertăți și îndatoriri fundamentale*.

Certă rămâne însă constanța atitudinii Curții relativ la interpretarea art. 49 (actualul 53), ea reiterând în decizia 220 din 2000 ceea ce afirmase în cel puțin alte două decizii din același an : decizia nr. 142 din 13 iulie și decizia nr. 4 din 18 ianuarie. În această din urmă decizie Curtea nu a reținut susținerea că plafonarea dreptului de a deține o cotă din capitalul social al unei societăți, prin încălcarea liberului exercițiu al dreptului de a deține respectiva cotă, ar contraveni art. 49 din Constituție și a considerat că această prevedere, deși aplicabilă dreptului de proprietate privată, nu are relevanță în speță, căci articolul din ordonanța de guvern atacat prin excepția de neconstituționalitate constituia o reglementare prin lege a conținutului și limitelor dreptului de proprietate, nu o restrângere a lui. Deși nu restrânge așadar expres aplicarea art. 49 (actualul 53) din Constituție doar drepturilor și libertăților fundamentale, nereferindu-se la dreptul de proprietate ca drept fundamental în mod explicit, trimiterea la art. 41 al. 1 (actualul art. 44 al. 1) din Constituție trădează convingerea Curții că deși art. 49 (actualul 53) nu este incident în speță, potențialitatea raportării la el ca normă de referință are fundament doar în prezența punerii în chestiune a unui drept sau a unei libertăți garantate de Constituție în Titlul II.

Decizia nr. 142 din 13 iulie 2000 atestă cel puțin o exprimare mult mai netă a judecătorului constituțional în problematica art. 49 (actualul 53) din Constituție. Citând în considerente decizia din 18 ianuarie, Curtea afirmă: «s-a mai reținut că prevederile art. 49 din Constituție se referă la restrângerea drepturilor sau libertăților înscrise în Titlul II, Capitolul I și II din Constituție, între care nu figurează și dreptul de a deține acțiuni la o societate comercială, drept care nu este de natură constituțională», menținându-și argumentația din respectiva precedentă decizie. Dacă posibilitatea deschiderii către o nuanțare a interpretării art. 49 era permisă, în extremis, de analiza deciziei din 18 ianuarie, atitudinea Curții în decizia din 13 iulie același an este identică celei prin care, câteva luni mai târziu, tranșează și asupra lipsei de caracter fundamental și deci de rang constituțional a libertății contractuale (decizia nr. 220)...

Alegerea celor două decizii anterioare celei în jurul căreia și de la care a pornit întreaga expunere de față nu este întâmplătoare: dreptul de proprietate al cărui caracter fundamental îl recunoștea Curtea în respectivele decizii nu este indiferent libertății contractuale. În sistemul francez, de exemplu, Consiliul Constituțional a atestat corelația dintre cele două noțiuni, începând cu decizia din 26 iulie din 1984, când, în ciuda refuzului de a proteja libertatea contractuală ca pe un drept, libertate sau principiu constituțional, s-a arătat totuși preocupat de posibilitatea exercițiului conținutului dreptului de proprietate pe cale contractuală. În același an pe care l-am ales ca fiind de referință-2000⁵, același Consiliu, analizând cererea referitoare la libertatea contractuală, reține: «aceste obligații nu aduc economiei convențiilor și contractelor legal încheiate o atingere de o gravitate prin care să fie nerespectată în mod manifest libertatea rezultată din articolul 4 din Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului din 1789».

Dacă în opinia Curții noastre Constituționale doar restrângerea exercițiului unor drepturi și libertăți fundamentale este limitată de Constituția română prin art. 49 (actualul 53), concomitent aproape, Consiliul Constituțional francez, în lipsa unei dispoziții constituționale analoage acestui articol din actul fundamental român, constituționaliza libertatea contractuală, ca o componentă a libertății în genere- drept fundamental constituțional garantat expres, căci art. 4 din Declarația de la 1789 face parte din blocul de constituționalitate francez.

5. Libertatea contractuală- un drept civil? Constant în alegerea de a nu glisa excesiv în dezbaterea rangului normativ al libertății contractuale în dreptul nostru și în aceea de a se limita la o analiză critică și generică a deciziei 220 din 2000 a Curții Constituționale, discursul acesta, reiterând, poate redundant, precizarea poziției acestei jurisdicții în materie, își propune doar să constate o jurisprudență consecventă și să se întrebe asupra posibilității unui reviriment al acesteia, în care situație va deveni nu doar stringentă analiza eventualului caracter fundamental și constituțional al libertății contractuale cu tot ceea ce decurge din aceasta, ci mai ales concordantă unei poziții noi a Curții, mai apropiată nuanțelor.

6. Refuzul constant al constituționalizării jurisprudențiale a libertății contractuale versus valoarea supremă a drepturilor și libertăților cetățenilor în statul român (art.1 al.3 din Constituție). În anul 2000 Curtea Constituțională română, cu ocazia unei critici a neconstituționalității art. 6 din OG nr 12/1998, în care se susținea că această dispoziție încalcă «principiile fundamentale ale dreptului civil» și « art. 969 C. civ., 1295 C. civ.», a reținut că nu este competentă a se pronunța asupra conformității unor acte normative între ele, ci doar asupra înțelesului contrar Constituției al unor prevederi legale (făcând trimitere la decizii anterioare în acest sens, datând din 1995 și 1999). Așadar, art. 969 C. civ., în care doctrina vede una dintre normele ce instituie fie dreptul subiectiv libertate contractuală, fie principiul fundamental al dreptului civil numit libertate contractuală, nu face parte din normele de referință ale controlului de constituționalitate, fiind prevăzut în Codul civil și nu în Constituție. Libertatea contractuală, indiferent dacă ar fi considerată drept subiectiv sau principiu (distincția, de o importanță aparte, nu are

⁵Decizia 436 din 7 decembrie a Consiliului Constituțional.

relevanță aici), rămâne cantonată la nivel legislativ, cât timp Curtea nu consideră că art. 969 C. civ. ar fi un reflex al vreunei norme constituționale la care să-și raporteze controlul.

Articolul 1 al. 3 al Constituției române norma, chiar înainte de revizuire : «România este stat de drept, democratic și social, în care(. . .) *drepturile și libertățile cetățenilor* (. . .) reprezintă valori supreme și sunt garantate». Uzarea în norma constituțională a noțiunii de *drepturi și libertăți*, fără a restrânge la cele fundamentale, pe de o parte și normarea lor ca valori supreme, pe de o alta, legitimează în primul rând o interpretare extensivă a noțiunii de drepturi și libertăți protejate constituțional. Din această categorie fac parte deci drepturile și libertățile garantate în Titlul II al Constituției, dar și drepturile și libertățile instituite la nivel infra-constituțional, legislativ, a căror respectare se impune statului în aceleași condiții (datorită atașării lor nivelului constituțional prin normarea ca valori supreme) ca și prima categorie de drepturi și libertăți precizată. Astfel, chiar dacă un drept sau o libertate nu este garantat expres de către Constituție ca fiind fundamental, el este constituțional, în sensul ca reprezintă o valoare supremă a statului.

O a doua consecință ar fi așadar posibilitatea pentru titularul unui drept sau al unei libertăți de a ataca orice încălcare a acestora care să excedă limitelor impuse acțiunii legislative a statului, prin art. 49 (actualul 53) din Constituție (aplicabile și în situația restrângerii exercițiului drepturilor și libertăților fundamentale) prin simpla invocare a desconsiderării valorii supreme. Astfel, exercitarea controlului de constituționalitate ca mijloc de protecție eficientă a drepturilor, atât a priori, cât mai ales a posteriori, la sesizarea deci a subiectelor de drept titulare ale drepturilor în cauză, nu va fi condiționată exclusiv de existența expresă a fundamentalității normate constituțional a drepturilor nesocotite, nici de existența unui drept subiectiv reflex, concretizare a unui drept fundamental dintre cele prevăzute de Titlul II din Constituție, ci doar de nesocotirea de către norma atacată a valorii supreme reprezentate de dreptul sau de libertatea în cauză. Bref, o atare interpretare a articolului 1 al. 3 din Constituție atașează drepturilor subiective deci calitatea de standard al legiferării⁶, în sensul imposibilității acesteia de a le afecta dincolo de limitele art. 49 (actualul 53) din Constituție. Din acest unghi de relecție, drepturile subiective capătă consecințe asupra atitudinii statului în ce le privește identice celor ale drepturilor fundamentale, bucurându-se de aceleași garanții de regim juridic al restrângerilor ce pot fi aduse exercițiului lor și nu existenței înseși, fără ca nivelul normativ care le instituie ca drepturi să fie cel constituțional. S-ar putea argumenta însă și în sensul constituționalizării, prin art. 1 al. 3 din Constituție, a tuturor drepturilor subiective, caz în care ne putem întreba asupra utilității păstrării distincției între drepturi subiective și drepturi fundamentale (deja greu de precizat în doctrină). Înainte totuși de a ne grăbi să concluzionăm că drepturile subiective și cele fundamentale așa cum sunt normate în Constituție ar avea același regim juridic, aceeași eficiență și aceeași valoare (chiar dacă nu intrinsecă), ceea ce ar reprezenta, pe lângă o posibilă lipsă de prudență în analiză și un risc considerabil al imobilismului în legiferare, natura expunerii mele mă obligă doar să conturez o direcție de analiză.

Consecvent schiței de argumentare făcută referitor la interpretarea art. 1 al. 3 din Constituție și aplicând-o la cazul libertății contractuale ca drept subiectiv civil, așa cum afirmă Curtea, este cert că îi sunt aplicabile, în ce privește condițiile restrângerii exercițiului său, prevederile art. 49 (actualul 53) din Constituție (contrar opiniei aceleiași Curți).

⁶Dan Claudiu Dănișor, *Valorile supreme ale statului român potrivit Constituției din 1991*, Revista Română de Drepturile Omului, p. 21 și urm.

Curtea Constituțională însăși, în ciuda refuzului de a recunoaște valoare constituțională libertății contractuale (vezi infra), consideră că «statul, în conformitate cu art. 1 al. 3 din Constituție, (...), în calitate de garant al *drepturilor și libertăților*, trebuie să asigure o protecție reală și nediscriminatorie a drepturilor *legale* ale tuturor cetățenilor săi»⁷. Poziția Curții referitor la art.1 al.3 din Constituție rămâne una vagă, în speță considerându-se că art. 975 C. civ. (textul de lege criticat) nu instituie o «limitare» sau o «știrbire» a dreptului de proprietate, Curtea analizând totodată constituționalitatea prin raportare la art. 41 (actualul 44) din Constituție, referitor la proprietate ca drept *fundamental*. Cum înțelege deci Curtea valorile supreme în relație, în acest exemplu, cu proprietatea privată? Câtă vreme în același considerent se referă atât la art. 1 al. 3 din Constituție și uzează noțiunea de drepturi legale, cât și la art. 41 din Constituție (actualul 44), care garantează un drept fundamental, poziția judecătorului constituțional cu privire la valorile supreme normate în actul fundamental și la consecințele lor este chestionabilă: dacă dreptul de proprietate, prin ipoteză de lucru, ar fi fost doar un drept subiectiv și nu și garantat de Constituție ca fundamental, Curtea ar fi apreciat limitarea, știrbirea, de aceeași manieră? Mai ales câtă vreme din normele de referință ale controlului în speță lipsește art. 49 (actualul 53) din Constituție.

Și din nou, în această decizie, menționarea libertății contractuale, alături de dreptul de proprietate, «protejate (...) prin sancțiunea interdicției cu privire la crearea, prin mijloace frauduloase, a unei stări de insolvabilitate a debitorului». Libertatea contractuală pare să rămână iarăși considerată de către Curte un drept civil, apărut la nivelul Codului civil și prin art. 975 - o «garanție *legală* (s.n.) a exercitării de către debitor a obligațiilor sale cu bună-credință». Totodată însă, dincolo de interpretarea dată dispozițiilor civile în materia acțiunii pauliene, Curtea constată că art. 975 C. civ. «dă expresie principiului exercitării cu bună-credință a drepturilor și libertăților constituționale». Să fie această afirmație a Curții un punct de plecare pentru o viitoare reconfigurare, în jurisprudența sa, a noțiunii de drept constituțional? Dacă judecătorul constituțional atașează art. 975 C. civ. valoare constituțională, urmând logica raționamentului Curții, aceeași valoare e posibil a fi consacrată și în situația libertății contractuale pe care acțiunea pauliană o protejează? Și atunci cât de utilă mai rămâne demersului argumentativ raportarea, în această decizie, la art. 1. al. 3 din Constituție?

7. Articolul 49 (actualul 53) din Constituție protejează exclusiv drepturile și libertățile fundamentale? Deși la această întrebare am răspuns deja, incidental, reluarea ei într-o secțiune aparte a expunerii se justifică din rațiuni de claritate a structurării argumentației. Astfel, însăși redactarea art. 49 (actualul 53) din Constituție face evidența aplicării lui restrângerilor exercitiului drepturilor și libertăților în genere și nu doar al celor fundamentale, incontestabilă: neprecizarea, de către constituent, nici în textul acestui articol (ca și în situația art. 1 al. 3 din Constituție) și nici în denumirea sa marginală, care se bucură ea însăși de aceeași valoare normativă ca și cea a prevederilor cuprinse de text, a calificativului fundamentale. Împotriva unei atare evidențe, Curtea Constituțională, după cum am precizat de la început, pare să considere art. 49 (actualul 53) din Constituție ca fiind o regulă generală impunând limite legiuitorului doar privitor la drepturi și libertăți fundamentale. Exemplelor de decizii ale Curții menționate în argumentarea acestei poziții

⁷Decizia nr. 88 din 19 martie 2002.

le voi mai adauga unul, care, deși nu datează din anul 2000, ales ca an de referință simbolică în întreaga expunere, ci din 2001, exprimă o luare de poziție și mai fermă, mai restrictivă aș zice și deci mai interesantă. Este vorba despre decizia nr. 197 din 19 iunie 2001. Reiterându-și opinia în privința sferei de aplicare a art. 49 (actualul 53) din Constituție, Curtea reține că «aceste dispoziții constituționale reglementează acele situații în care pot fi restrânse drepturi și libertăți fundamentale ale *cetățenilor* prevăzute la capitolul II al titlului II din Constituție». Titularul drepturilor fundamentale nu poate fi deci decât cetățeanul. Mai mult, considerând că «dispozițiile ce fac obiectul excepției analizate sunt aplicabile unei categorii de persoane juridice (agenții economici), iar nu cetățenilor», «aceasta înseamnă că drepturile și libertățile persoanelor juridice, indiferent de forma lor de organizare ori de faptul că sunt de drept privat sau public, nu fac obiectul reglementărilor cuprinse în prevederile titlului II din Constituție».

Curtea consideră ca persoanele juridice nu sunt titulare de drepturi fundamentale garantate expres de Constituție; putem afirma și că, în ipoteza în care ne aflăm în prezența libertății contractuale a acestora ca drept subiectiv, acesta nu este protejat împotriva legiuitorului prin art. 49 (actualul 53), care îl poate anihila fără a i se opune nimic; mai limpede: dreptul numit libertate contractuală al persoanelor juridice este și mai «neprotejat» de către Curte decât același drept pe care îl au persoanele fizice, fie că dreptul în cauză este apreciat ca fiind unul subiectiv, fie ca unul fundamental, variantă exclusă din viziunea Curții. Cum rămâne atunci cu persoanele juridice ca subiecte de drept egale cu persoanele fizice? Cât despre persoanele fizice ne-cetățeni români, acestea nu par, conform interpretării din această decizie a Curții, să fie titulari de drepturi fundamentale. (Din fericire însă, o interpretare sistematică a Constituției compensează această poziție jurisprudențială a organului protector al actului suprem, în care *demnitatea umană* este normată ca primă- în ordinea redactării- valoare supremă în statul român, fundament și finalitate a tuturor drepturilor). Dacă decizia nr. 88 din 19 martie 2002 putea fi considerată un punct de pornire în argumentarea unei potențiale constituționalizări jurisprudențiale viitoare a libertății contractuale (vezi infra), aceste convingeri anterioare ale Curții, prezente în decizia 197 din 19 iunie 2001 o va permite? Și dacă da, cu ce nuanțări cu privire la titular mai ales?

8. Utilitatea și pertinența unui reviriment jurisprudențial al Curții Constituționale în materia libertății contractuale. Cum a tranșa pe marginea subiectului libertății contractuale - drept civil sau fundamental? - tertium (și nu doar) datur (variantele libertății contractuale ca principiu constituțional sau obiectiv de o asemenea natură), nu este realizabil într-o expunere ce și-a propus doar un despre și un dincolo de o decizie a Curții Constituționale, orice concluzie nu poate fi dată decât dinăuntru libertății contractuale înseși. Fără a mă fi poziționat în această postură, consider deci mai oportun ca în loc de încheiere să încerc o primă structurare orientativă a viitoarelor reveniri asupra acestei libertăți. Cât timp aceasta rămâne negarantată expres de către constituție, potențiala sa constituționalizare jurisprudențială ar constitui, comparativ cu poziția Curții de până acum, un reviriment de jurisprudență. O Curte care va zice, așadar? Și care va zice pornind, ca posibilă variantă, de la libertatea economică, garantată expres în urma revizuirii (art. 45 din Constituție)? Sau de la dreptul de proprietate? Și cum va fi interpretată această atitudine? Va fi libertatea contractuală protejată de judecătorul constituțional ca o condiție de

exercițiul al drepturilor fundamentale precum cele menționate anterior sau ca un atare drept în sine?

Între cele două mari posibilități de analiză - Curtea creatoare pe cale jurisprudențială de noi drepturi fundamentale și Curtea consacratore ale lor, deja existente, deși nu explicit, în corpul, spiritul Constituției- căroră le sunt atașate consecințe practice diferite, vor apărea noi dubii, asupra utilității înseși a constituționalizării jurisprudențiale. Asistăm actualmente la transformări inedite ale dreptului contractual, la reșezări ale fundamentelor filosofice ale regulilor, conceptelor și drepturilor însele, în acest domeniu, la re-valorizări (nu doar în sens axiologic, ci mai ales normativ), la reconfigurări ale justificărilor regulilor de drept, înțelese ca valori care susțin dreptul și care pot fi găsite în raționamentul judecătorilor⁸ (de genul echității la care trimitea art. 970 al. 2 C. civ. însuși) și care nu se confundă cu fundamentele juridice ale acelorași reguli, însă prezintă avantajul compensării dificultăților și lacunelor pe care o analiză exclusiv a mecanismelor în materie contractuală le riscă. Cum se vor observa acestea în jurisprudența Curții?

Cât timp menționatul Consiliu Constituțional francez a reușit, pornind de la o negare a oricărei valori constituționale a vreunui principiu zis al autonomiei de voință⁹ (și deci și a libertății contractuale pe care o considera consecință a acestui principiu), dacă nu un reviriment de jurisprudență asupra căruia să concorde întreaga doctrină, cel puțin o schimbare de atitudine remarcabilă. Făcând referire expresă la libertatea contractuală și precizând că ea rezultă din art. 4 al Declarației de la 1789¹⁰, Consiliul își confirmă poziția în cel puțin trei decizii ulterioare: în decizia 465 din 13 ianuarie 2003 libertății contractuale i se găsește fundament constituțional și în art. 16 din Declarația de la 1789, dar și în art. 8 din Preambulul Constituției din 1946 (și el parte a blocului de constituționalitate). Fără a pleda pentru ca atitudinea suplă a Consiliului să devină standard de referință în materia constituționalizării jurisprudențiale a libertății contractuale (încă dezbătută de altfel în doctrina franceză preocupată în prezent de solidarismul contractual), diferențele dintre aceasta jurisdicție și cea română, ca și diferențele dintre cele două Constituții justificând, printre altele, evoluții diferite, este scușabilă cel puțin așteptarea ca, autonomia de voință gasindu-și caducitatea și în sistemul român, libertatea contractuală să se bucure cel puțin de coordonate clare, măcar în ce privește rangul său normativ și măcar în optica judecătorului constituțional, unicul interpret oficial al dispozițiilor Constituției. Dincolo de rotundul an 2000, orice an are vocația de a fi perceput ca an de referință(?)...

⁸ P. Lokiec, *Contrat et pouvoir. Essai sur les transformations du droit privé des rapports contractuels*, LGDJ, Paris, 2004, în spec. p. 3-11.

⁹ decizia 97-388 din 20 martie 1997.

¹⁰ decizia 437 din 19 decembrie 2000.